

Branko Mita Colakovic, *Yugoslav Migrations to America*, San Francisco 1973, 190 strani.

Knjiga Branka Mite Colakovica obravnava imigracijo v Združene države Amerike s področja današnje Jugoslavije od prvih začetkov v 18. stoletju pa vse do današnjih dni. Avtor najprej na splošno obravnava prispevek posameznih strok k obravnavi vprašanja modernih migracij. Ugotavlja, da se v novejšem času s to problematiko bavijo predvsem zgodovina, geografija in sociologija. Pri tem navaja obširen seznam najnovejše in pomembnejše starejše literature o tem vprašanju.

Glavno vprašanje, na katero je imel avtor v študiji namen odgovoriti, je, zakaj so Jugoslovani imigrirali v ZDA in koliko je pri tem vplivala razlika v gospodarski in družbenopolitični ureditvi med emigrantskim področjem (področjem današnje Jugoslavije) in imigrantskim področjem (ZDA). Študija je bila izdelana na podlagi objavljene in neobjavljene literature o obravnavani problematiki, časopisnih in statističnih virov ter na podlagi podatkov ankete 500 jugoslovanskih izseljencev, ki so imigrirali v ZDA pred letom 1924.

Izmed raznih teorij o vzrokih in pogojih modernih migracij je zanimiva Hansenova, ki ugotavlja, da morajo biti za začetek modernih migracij izpolnjeni trije temeljni pogoji: 1) svoboda gibanja, to se pravi, da imajo ljudje možnost potovati brez kakršnih koli fevdalnih ali drugih ovir, 2) želja po selitvah, ki so jo povzročili politični, socialni in psihološki motivi, 3) na razpolago morajo biti tudi transportna sredstva.

Pogoj za to, da so se moderne migracije sploh začele, je razprostranjenost poštne in železniških komunikacij. Preko poštne zvez so ljudske množice izvedele, da si lahko z izseljevanjem ali začasnim delom v tujini izboljšajo svoj socialni položaj. Preko železniških zvez so lahko prišli do severno-nemških pristanišč Bremena, Hamburga in drugih, iz katerih je šel glavni val migracij iz Evrope v ZDA. Pomen stopnje razprostranjenosti teh zvez za stopnjo emigracijskih procesov nam pokažejo podatki o tem, v katerem letu se je iz posamezne države izselilo v ZDA največ ljudi. Tako se jih je izselilo iz Velike Britanije, Irske in Francije največ leta 1851, iz Nizozemske, Nemčije, Danske, Norveške in Švedske leta 1882, iz Švice 1883, iz Italije, Avstro-Ogrske, Bolgarije, Srbije, Črne gore in Grčije 1907, iz Rusije, Belgije in evropskega dela Turčije 1913, medtem ko se je izselilo iz Romunije, Španije in Portugalske v ZDA največ ljudi leta 1921.

Ko avtor obravnava vzroke emigracije s področja današnje Jugoslavije v ZDA, povzema po Toussaintu Hočevarju, da je bilo izseljevanje manj rezultat težkih ekonomskih in socialnih pogojev kot pa rezultat rastočih aspiracij med ljudmi. To dokazuje s primerjavo gospodarskega položaja Slovencev in drugih jugoslovanskih narodov. Čeprav Slovenci med jugoslovanskimi narodi niso bili v najslabšem položaju, zlasti ne ekonomskem, so se izseljevali v relativno največjem številu.

V poglavju o Ameriki kot pull faktorju (Ameriki kot privlačnem faktorju) migracij ugotavlja avtor naslednje vzroke imigracij v ZDA: 1) razlika med gospodarskimi razmerami v ZDA ter deželah emigracije, 2) razlika med političnimi razmerami v ZDA na eni in Avstro-Ogrski na drugi strani. Za to so potencialni emigranti izvedeli prek pripovedovanja sorodnikov ali znancev, ki so že bili v ZDA, prek časopisov in poklicnih reklamnih agentov. Avtor obravnava tudi posledice izseljevanja za emigrantska področja v Jugoslaviji in opozarja na povezanost med procesi izseljevanja in procesi germanizacije in madzarizacije obravnavanih področij. Opozarja tudi na to, da so izseljenci plačevali z denarjem, ki so ga zaslužili v ZDA, zemljiške davke in gospodarske izboljšave na kmetijah v stari domovini. S tem denarjem pa so kupovali tudi zemljo v stari domovini, kar je imelo za posledico nerealno visoko ceno zemljišč.

Avtor periodizira proces imigracij s področja današnje Jugoslavije v ZDA tako, da smatra imigracije izpred leta 1890 za zgodnje, migracije med 1890 in 1924 za masovne, migracije po letu 1924 pa za pozne. Prvi naseljenci s področja današnje Jugoslavije v ZDA so bili protestantje, ki so koncem 16. stoletja najprej pobegnili v Prusijo in se po več desetletjih življenja v Prusiji pod vodstvom dveh duhovnikov preselili v ZDA. Grupa 1200 oseb se je naselila v Georgiji, kjer so na vzhodnem bregu reke Savannah ustanovili leta 1734 naselbino Ebeneser, ki so jo uničile čete generala Shermana leta 1864 za časa državljanske vojne.

V 18. in 19. stoletju so v Ameriko prihajali predvsem slovenski in hrvaški misijonarji. Med Slovenci so znameniti predvsem škofje Baraga, Mrak, Stariha, Trobec in Vertin.

Prvi, ki so se v večji meri naseljevali v ZDA, so bili Dalmatinci, ki so se naseljevali v Kaliforniji in New Orleansu, kjer so se ukvarjali zlasti z gostilničar-

stvom, vinogradništvom in sadjarstvom. Slovenci so še pred letom 1870 ustanovili v Minnesoti Kraintown, Brackway in druge naselbine, kasneje pa so Slovenci ustanavljali svoje kolonije v Chicagu, Omahi, Iowi, Jolietu v Illinoisu (1873) in v New Yorku (1878).

Masovna imigracija v ZDA z ozemlja današnje Jugoslavije začenja po Colakovici leta 1890. Ugotavlja, da je večina emigrantov z ozemlja današnje Jugoslavije emigrirala iz takratne Avstro-Ogrske, manjši del pa iz Srbije, Črne gore in Makedonije. To obdobje masovne emigracije z jugoslovanskega ozemlja v ZDA zaustavi prva svetovna vojna, ko izseljevanje skoraj povsem preneha, dokončno pa ga ustavi zakon o priseljevanju iz leta 1924, ki le-to močno omeji s sistemom določanja števila imigrantov, ki so se lahko priselili v ZDA v obdobju enega leta iz posamezne države (sistem tako imenovanih kvot).

Etnično strukturo jugoslovanskih izseljencev je po ameriških statističnih virih zelo težko ugotavljati. Do leta 1899 so jugoslovanske izseljence iz Avstro-Ogrske prihajali k Avstrijcem ali Madžarom, od 1899 dalje pa štejejo ljudi po »rasi oz. ljudstvu«. Jugoslovane so šteli tako, da so šteli Hrvatje in Slovence skupaj, Bolgare, Srbe in Črnogorce skupaj, posebej pa so šteli še Dalmatince, Bosance in Hercegovce. Po Colakovici so se v relativno največjem številu izseljevali Slovenci in Hrvatje, medtem ko je med ostale jugoslovanske narode ideja o emigraciji kot sredstvu reševanja socialnih problemov prišla relativno pozno, zato tudi ni nalletela na zelo velik odziv.

Colakovic nam nato predstavi rezultate ankete 500 izseljencev, ki so prišli v ZDA iz vseh krajev današnje Jugoslavije pred letom 1924. Ugotavlja raven izobrazbe intervjujancev (zelo nizka), kdo je nanje vplival, da so se izselili v ZDA (sorodniki v ZDA 84 %, prijatelji v ZDA 14 %), kdo jim je plačal pot (sorodniki v ZDA 71 %, družinski viri 15 %) in razloge za odhod v ZDA. Colakovic ugotavlja, da glede na rezultate ankete prevladuje med vzroki tako imenovani pull faktor (privlačnost države imigracije) pred push faktorjem (slabe razmere v deželi emigracije).

Med obema svetovnima vojnama je šel zadnji večji val izseljevanja iz Jugoslavije med letoma 1918 in 1924, ko je šlo predvsem za združevanje družin, medtem ko se je v istem času spričo spremenjenih političnih razmer priselilo nazaj v Jugoslavijo določeno število Jugoslovancev. Val izseljevanja iz Jugoslavije v ZDA je ponehal po letu 1924, ko je sistem kvot omejil priseljevanje v ZDA, vendar se je v zmanjšanem obsegu priseljevanje v ZDA nadaljevalo. Po drugi svetovni vojni se naseljuje v ZDA iz Jugoslavije zlasti politična emigracija in pa sorodniki ameriških državljanov jugoslovanskega porekla.

Število pripadnikov posameznih narodov, ki so se izselili v ZDA, lahko od leta 1910 ugotavljamo po podatkih ljudskih štetij po maternem jeziku. Leta 1910 so v ZDA našeli 123.000, leta 1940 pa 75.000 prebivalcev s slovenskim maternim jezikom. Slovenci so po podatkih teh statistik tvorili vse do konca druge svetovne vojne največjo skupino med jugoslovanskimi izseljenci v ZDA. Največ jih je bilo zaposlenih v rudnikih in tovarnah držav Pennsylvanija, Ohio in Illinois. Tudi za ameriške razmere dokaj visok odstotek prebivalstva jugoslovanskega porekla (73 %) je bil po podatkih ljudskega štetja leta 1930 zaposlen v neagrarnih poklicih. Večina tistih, ki so bili zaposleni v kmetijstvu, se je v ZDA priselilo pred letom 1910. Izseljevali so se predvsem moški, katerim so se šele kasneje ko so le-ti zbrali dovolj sredstev za pot, pridružile žene in dekleta. To se kaže tudi v strukturi izseljencev po spolu, ki je najbolj neuravnovešena leta 1910, kasneje pa se do leta 1940 skoraj povsem uravnovesi.

Po letu 1924 se je v ZDA naselilo le manjše število jugoslovanskih kot tudi slovenskih imigrantov, ti pa so se naseljevali v ista področja, v katera so se naseljevali priseljenci iz Jugoslavije v prejšnjih obdobjih.

Po letu 1924, še zlasti pa po drugi svetovni vojni se je spremenila struktura Jugoslovancev glede na zaposlitvene skupine, spričo tega pa se je avtomatično spremenila tudi koncentracija njihovih bivališč. V industrijska in upravna središča v državah New York, New Jersey, Kalifornija in Florida se je naselilo veliko število Jugoslovancev, medtem ko se je precejšnje število Jugoslovancev preselilo iz rudarskih področij Minnesote, Pennsylvanije, Colorada in Montane. Od 500 intervjujancev, ki so prišli v ZDA pred letom 1924, jih je kar 237 vsaj enkrat menjalo mesto bivanja, kar pomeni malo manj kot polovico. Tudi otroci imigrantov so bili glede na rezultate te ankete zelo mobilni, saj je več kot ena tretjina otrok spremenila bivališče in to v isti smeri iz starih rudarskih in industrijskih v nova industrijska in upravna središča. Avtor nam prikaže tudi socialni dvig prebivalstva jugoslovanskega porekla. Medtem ko je leta 1920 bilo zaposlenih v jeklarski indu-

striji, rudarstvu in rafinerijah 54 % Jugoslovancev v ZDA, jih je leta 1960 delalo tu le še 26 %.

Knjiga Branka Mite Colakovića pomeni zanimiv prispevek k proučevanju zgodovine izseljeništa jugoslovanskih narodov, s tem pa tudi k proučevanju zgodovine slovenskega izseljeništa v ZDA.

Matjaž Klemenčič

Mihajlo Pupin, *Od pastirja do izumitelja*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1977 (popravljen ponatis prve izdaje iz leta 1932), prevedel Pavel Brežnik, 278 strani.

Avtobiografija Mihajla Pupina, ameriškega znanstvenika jugoslovanskega porekla, je za zgodovinarja zanimiva iz dveh vidikov. Prvi del knjige opisuje življenjsko pot, kakršno je prehodil skoraj vsak izseljenec v ZDA, če se je hotel prebiti iz najnižjih slojev ameriške družbe, drugi del pa opisuje razvoj znanosti in tehnike, ki je prav v času njegovega življenja dosegel dotlej nesluten razmah.

Mihajlo Pupin se je rodil kot kmečki sin v banatski vasi Idvor blizu Pančeva. Spričo težav, ki mu jih je nakopala udeležba pri napadu na črno-žolto avstrijsko zastavo, ko je srbski pesnik Miletić obiskal Pančevo, je nadaljeval šolanje v Pragi. Tu se mu je priskutilo avstrijsko germanstvo, zato je, ko je izvedel, da mu je umrl oče, odpotoval leta 1874 z izseljeniško ladjo iz Hamburga v ZDA. Za slovenskega zgodovinarja je zanimiv opis razmer na izseljeniški ladji, saj so bile to razmere, v katerih so se v tem času vozili v ZDA tudi slovenski izseljenci. Prav tako je tudi zanimiv oris življenja mladega izseljenca v prvih letih po doselitvi v ZDA. Pupin se je v tem »zelenskem« obdobju preživljal s fizičnim delom po raznih krajih ZDA, obenem pa se je učil angleškega jezika in obiskoval razne večerne tečaje.

Po štirih letih življenja v ZDA mu je uspelo vpisati se na Kolumbijsko univerzo, ki jo je kljub temu, da se je moral ob študiju sam preživljati, v roku tudi končal. Po koncu študija na Kolumbiji je podiplomsko študiral na univerzah v Cambridgeu in Berlinu, kjer je doktoriral. V času študija v Evropi je svoje počitnice preživljal v Idvoru. Zanimiva so njegova razmišljanja o vtisih, ki jih je na banatske domačine naredilo njegovo pripovedovanje o ZDA, kot tudi o vtisih, ki jih je nanj naredilo primerjanje političnih in družbenih razmer v ZDA in Avstro-Ogrski. Ob opisovanju življenja in dela v tem študijskem obdobju je Pupin orisal tudi razvoj naravoslovnih znanosti in tehnike ob prelomu 19. v 20. stoletje. Po doktoratu se je zaposlil kot univerzitetni učitelj na pravkar nastalem oddelku za elektrotehniko na višji rudarski šoli kolidža Columbia. Kot univerzitetni učitelj je izumil električni resonator, fotografiranje z rentgenskimi žarki, drugotne žarke X itd. Med prvo svetovno vojno je bil tudi podpredsednik državnega sveta za znanstveno raziskovanje, ki so ga leta 1916 ustanovili predvsem za podpiranje znanstvene dejavnosti za potrebe državne obrambe.

V Pupinovi avtobiografiji pogrešamo spomine na njegovo politično dejavnost med jugoslovanskimi izseljenci, kot tudi spomine na njegovo dejavnost na pariški mirovni konferenci leta 1919, ki se jo je udeležil kot član jugoslovanske delegacije. Kot lahko sklepamo po njegovem predgovoru, je precej pripomogel k temu, da je po prvi svetovni vojni Banat in takem obsegu pripadel k Jugoslaviji, glede Bleda pa govori o svojih »skromnih zaslugah«. Proučitev njegovega delovanja na pariški mirovni konferenci je zelo vabljiva naloga za slovensko in jugoslovansko zgodovinarje.

Matjaž Klemenčič

Österreicher im Exil 1934 bis 1945, Wien 1977, 617 strani.

Knjiga z gornjim naslovom predstavlja zapisnik mednarodnega simpozija, namenjenega proučitvi avstrijske emigracije med nastopom klerofašistične diktature leta 1934 ter med vojaškim zlomom nacizma leta 1945; v tem smislu pomeni knjiga prvi poskus obdelave tedanje avstrijske emigracije s političnega in kulturnega stališča. Vsebinsko se je simpozij (bil je med 3. in 5. julijem 1977 na Dunaju) delil na dva, med seboj bolj ali manj zaključena dela. Prvi je zajel oris položaja in delovanja avstrijske politične emigracije, drugi pa kulturno in znanstveno delovanje pripadnikov emigracije (tako posameznikov kot širših krogov). Ena odlik publikacije, ki verno sledi poteku simpozija, je, da prinaša ob referatih (ti so radi obsežnosti problematike v glavnem podani v skrajšani obliki) večkrat tudi dokaj burno razpravo in polemiko. Za čas pred letom 1938 naj opozorimo, da se je več